

Список використаних джерел

1. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. –К.: Академія, 2001. –576с.
2. Досяк І. М. Нестандартні уроки з використанням інноваційних технологій. 1-4 класи. –К.: Основа, 2007. –160с.
3. Дьяченко В. К. Новая дидактика. –М.: Педагогическое общество России, 2001. –226с.
4. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. /Под ред. А. И. Пискунова и др. –М.: Педагогика, 1982. –Т.1. –656с.
5. Махмутов М. И. Современный урок. –М.: Просвещение, 1985. –146с.
6. Овчарук О. В. Групова робота з учнями в початковій школі //Початкова школа. – 1999. –№ 3. –С.60-62..
7. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. –К.: «А. С. К.», 2006. –192с.
8. Смирнов А. С. Педагогіка. –М.: Просвещение, 2001. –204с.
9. Стяглик Н. І. Нестандартні форми навчання і їх вплив на якість навчального процесу в школі (Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук). – К.: КДУ, 1994. –30с
10. Хуторской А. В. Современная дидактика. –С.-Петербург, 2001. –301с.
11. Чекіна О. Ю. Нестандартні форми проведення уроку //Початкова освіта. –2004. – № 5. –С.2-13

В. В. Пруняк,
канд. філол. наук, доцент,
Л. М. Пруняк,
канд. пед. наук, доцент
Криворізький державний педагогічний університет

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ЗАСОБАМИ РИТОРИКИ

У статті розглядаються питання формування мовної особистості школяра засобами риторики, окреслено коло проблем, які необхідно вирішити в сучасній початковій школі.

В статье рассматриваются вопросы формирования языковой личности школьника средствами риторики, очерчен круг проблем, которые необходимо решить в современной начальной школе.

The article deals with the issues of formations of a pupil's language personality by means of rhetoric's; a circle of problems which are necessary to solve in modern secondary school are described in it.

Актуальність дослідження. Основна мета сучасної мовної освіти загальноосвітньої школи – створення умов «для формування національно свідомої, духовно багатого мовної особистості, яка володіє виражальними засобами рідної мови, усіма її видами, типами, стилями і найважливішими жанрами, акумульованими в ній духовними скарбами, уміє орієнтуватися в потоці різноманітної, нерідко суперечливої інформації і спроможна вільно,

у неповторній мовленнєвій формі виражати власну позицію... » [1, с.60]. Як бачимо, мовна освіта має відповідати запитам особистості, суспільним потребам та світовим досягненням людства. Тому сучасна школа повинна готувати своїх випускників до життя в суспільстві в реальних умовах. Сьогодні життя вимагає, щоб випускник школи був компетентною, динамічною, творчою особистістю, готовою вирішувати необхідні проблеми як на виробництві, так і в житті. Важливу роль у цьому процесі відіграє готовність особистості до спілкування, оптимальної взаємодії з іншими носіями мови, успішно вирішувати складні життєві проблеми, діяти в ситуації невизначеності. Таким чином, перед сучасною школою постало основне завдання – сформуванню такої особистості, яка поєднувала б мовну компетенцію, прагнення до творчого самовираження, вільного, природного здійснення різнобічної мовної діяльності. Саме цю функцію і покликана виконувати риторика як наука й мистецтво про закони управління мисленнєво-мовленнєвою та комунікативною діяльністю індивіда.

Сучасна концепція риторики базується на засадах комунікативної методики навчання мови. Вона передбачає врахування таких чинників, як мета, завдання, ситуація спілкування, наявність чи відсутність адресата мовлення, його особливості і характер, форму реалізації мовлення тощо. Від них залежить добір способів і засобів мовленнєвого впливу мовця на адресата. На жаль, учні основної школи (і особливо початкової) не обізнані в достатній мірі з дією цих екстралінгвістичних чинників, які визначають специфіку кожного висловлювання. Цим і пояснюється наявність прогалин в організації інтерактивної взаємодії школярів, застосування на практиці в різних життєвих ситуаціях умінь і навичок ефективною інтеракції.

Аналіз останніх досліджень. Останнім часом увагу багатьох учених привертає проблема формування комунікативної компетенції (А. Богущ, Є. Голобородько, І.Гудзик, Т. Ладиженська, Л. Мацько, Г. Михайловська, М. Пентилюк, Г. Сагач, М. Чикарьова та ін.). Вони акцентують увагу на необхідності пошуку нових шляхів навчання школярів мовленнєвої діяльності відповідно до сучасних вимог. Одним з таких шляхів, на думку сучасних лінгводидактів, є включення до шкільної програми старшої школи курсу риторики, а до програми початкової школи – елементів риторики (С. Абрамович, Н. Голуб, М. Захарійчук, М. Львов, В. Науменко, Л. Нечволод, М. Осколова, В. Паращич, Г. Сагач, Л. Скуратівський та ін.). У їх дослідженнях обґрунтовано зміст шкільного курсу риторики, ефективні форми і методи роботи, встановлено зв'язок з мовленнєвою діяльністю учнів старшої школи. Однак, на наш погляд, детального розгляду потребує проблема використання елементів риторики у практиці початкової школи. Зокрема, уже назріла потреба виокремити коло питань, що стосуються формування і розвитку риторичної особистості в умовах початкового навчання.

Мета статті полягає у спробі визначити методи та способи формування мовної особистості молодшого школяра за допомогою елементів риторики.

Виклад матеріалу дослідження. З перших днів навчання дитини у школі велика увага приділяється створенню можливостей щодо введення школярів у світ мовлення, у світ спілкування. За допомогою елементів риторики формуються вміння розмовляти виразно, влучно, ввічливо. Учні ознайомлюються з поняттями «мовленнева ситуація», «текст», «комунікація», вчать створювати різні висловлювання. Риторика допомагає школярам успішно спілкуватися, бути доброзичливими, проявляти емпатію не тільки на словах. Акцентується увага на творчих завданнях, під час яких діти створюють тексти, діалоги, співають, танцюють, вивчають скоромовки, приказки, прислів'я. Завдання вчителя – створити на уроці таку атмосферу, яка б спонукала учнів до вільної, розкутої, психологічно комфортної поведінки. Головним порадиником педагога в цій роботі є гра. Гра – універсальна ситуація, в якій діяльність молодших школярів протікає природно, адже весь дошкільний період життя дитини проходить у грі. У школі ігрова атмосфера повинна зберігатися і розширюватися. З точки зору психології, цей метод – дуже важлива форма життєдіяльності учнів. Саме у грі можна починати все спочатку кілька разів, доки не прийде довгоочікуване розв'язання проблеми. Гру можна починати чи закінчувати на будь-якому етапі. На жаль, у традиційній урочній системі використання таких методів не передбачено, у той же час саме використання елементів риторики дозволяє створювати яскраво виражену ігрову атмосферу.

Риторика – це наука і мистецтво переконанням словом. Не випадково більшість учених називають її мистецтвом слова. Для вчителя початкових класів в цьому визначенні є два ключових поняття: мистецтво і слово. Справді, домінуючим аспектом уроку риторики є вміння грати і працювати зі словом. Це дає можливість дитині бути впевненим у собі, радіти від спілкування з іншими, виражати всю гаму почуттів та емоцій, які вона відчуває при спогляданні природи, сприймати звуки і кольори навколишнього світу, виражати доброту і любов до людей. Завдання педагога – викликати у школярів інтерес до Слова, радісне здивування від неосяжного Всесвіту Слова, бажання володіти Словом досконало.

Сучасні навчальні посібники з риторики для початкової школи [3] в цілому спрямовані на реалізацію головного завдання – навчити володіти словом. Уже у 1 класі учням розповідають про науку, яка вчить красиво говорити, правильно вимовляти звуки, діти сприймають звуки природи, птахів, тварин. У цьому їм допомагають влучно дібрані в посібнику для 1 класу скоромовки, прислів'я, усмішки, дитячі пісні. У той же час більшість завдань, на наш погляд, сформульовані не зовсім коректно, виходячи з наявних вікових особливостей малюків. Оформлення рубрик у спонукальній формі «Говори чітко», «Учись чути звуки природи», «Слухай, розумій, захоплюйся» та ін. створюють психологічні бар'єри під час спілкування вчителя й учнів. Більш доцільним, на наш погляд, є використання форм спільних дій, наприклад: «Дивуємось, радіємо», «Давайте домови-

мось», «Пограємо разом», «Давайте поміркуємо, чому одні слова звеселяють, а інші засмучують».

Не зовсім влучними під час звертання до школярів можна назвати фрази типу «Слухай уважно, зацікавлено»; «Учись виконувати ролі»; «Переказуй близько до тексту» та ін. Діти не завжди розуміють, що від них вимагають. Так, поняття тексту ще не вводиться у підручних риторики для першого класу, але це одне з ключових понять цього етапу навчальної роботи. Звернемося до досвіду російських педагогів, які вже давно викладають риторiku як обов'язкову навчальну дисципліну з першого по одинадцятий класи. Так, у навчальному посібнику для першого класу «Детская риторика в рассказах и рисунках» [2] учнів ознайомлюють з усним та писемним мовленням (говоримо – чуємо, читаємо – пишемо). Звертається увага на темп мовлення (швидко – повільно), висоту голосу (голосно – тихо). Успішно використовуються в структурі уроку персонажі дитячих казок: через знайомі образи улюблених казкових героїв діти легко засвоюють досить складні поняття тексту, його ознак, змісту, сюжету, емоційного стану героїв, оцінюють їх вчинки.

У другому класі українських шкіл посібники з риторики продовжують навчати дітей умілому використанню слова в різних ситуаціях спілкування [3]. Це і слова прохання, і слова вдячності, і слова вибачення. У той же час, як нам здається, не зовсім аргументовано є подача цих слів у формі стовбців для вивчення. Механічне заучування не завжди є ефективним, тому краще засвоювати ці поняття в безпосередній життєвій ситуації. У 2 класі слід використовувати ситуативні вправи та завдання, які допоможуть учням швидко і природно засвоїти складний матеріал. Наприклад, слова прохання можна використати у знайомій для дітей ситуації: попроси у мами дозволу піти погуляти. Які слова ввічливості ти використаеш? Які з цих слів здалися мамі найбільш переконливими? Чому вона виконала (або не виконала) твоє прохання?

Уся робота у 2 класі повинна бути спрямована на реалізацію потреб учнів у повсякденному спілкуванні. Ця сфера комунікативної діяльності є найбільш близькою і найбільш актуальною для дітей. У зв'язку з цим необхідно вводити в контекст уроку діалоги на різні побутові теми, навчати дітей умінню слухати інших, формулювати запитання, вчасно вступати в діалог, коректно висловлювати свою точку зору, аргументувати її. Однак саме таких вправ на побудову висловлювань залежно від комунікативних завдань (переконати, спонукати, запитати, перепросити, заспокоїти, погодитись/не погодитись, апелювати, втішити, уточнити, захистити тощо), а також на врахування ситуації, умов спілкування та характеру адресата мовлення, дуже мало у шкільній практиці.

У 2 класі доцільно якомога частіше використовувати такий риторичний прийом, як апеляція до аргументу. Аналізуючи конкретну ситуацію, учень повинен замислитися над головним: чому саме так необхідно вчини-

ти, які можуть бути інші варіанти розв'язання цієї проблеми, які висновки з цього можна зробити тощо. Хорошим помічником у такій роботі є прийом «неповні речення». Учням пропонується початок або кінець речення, а вони повинні дописати на свій розсуд текст:

1. Я завжди веселий, тому що ...
2. Я часто буваю сердитим, оскільки ...
- 3 ..., тому що всі люди дуже чуйні.

Крім того, учням 2 класу необхідно якнайчастіше пропонувати такі завдання: Яке запитання із словом «чому» у тебе виникає? Кому з персонажів художнього твору ти хотів би задати запитання? Яке саме? Чому?

У 3 класі ця робота розширюється і поглиблюється. Учні вчаться виступати перед аудиторією з невеликими монологами, побудованими відповідно до структури різних типів текстів. Працюючи над створенням описів, розповідей та міркувань, ми навчаємо дітей орієнтуватись у структурі тексту, осмислювати заголовки, знаходити ключові слова, визначати основну думку. Необхідно, щоб завдання носили ситуативно-побутовий характер і були актуальними для третьокласників. Наведемо такі приклади.

Ситуація 1. Ти – лікар-окуліст. Виступи перед учнями 3 класу і розкажи їм, як треба берегти зір. Яким ключовими словами ти скористаєшся? Які аргументи добереш для переконання дітей берегти свій зір?

Ситуація 2. Ти – учитель першого класу. Тобі необхідно виступити з монологом на тему «Чому необхідно писати без помилок?» Назви основні аргументи, якими ти скористаєшся? Яким повинен бути твій виступ, щоб переконати першокласників бути грамотними?

Висновки і перспектива дослідження. Використання елементів риторики допомагає учням не тільки говорити грамотно, доцільно, переконливо, вони надають дітям більшої сміливості, винахідливості, впевненості в собі. Це відбувається через те, що діти відчувають себе природно і розкуто, вони легко справляються з досить складними проблемами, вчаться спільно вирішувати поставлені перед ними завдання. Такий підхід до формування мовної особистості дає можливість повніше реалізувати себе, свої здібності, свій характер, а відтак і отримати оптимальний та результативний ефект від своєї мовленнєвої діяльності. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у моделюванні системи вправ, яка створить умови для формування у школярів не тільки вмінь красномовства, а й потребу постійно вдосконалювати свою мовленнєву діяльність задля реалізації власних інтересів та потреб, а також особистісно значущих цінностей та життєвих настанов.

Список використаних джерел

1. Концепція мовної освіти 12-річної школи // Дивослово. – 2002. – № 8. – С. 59-65.
2. Ладыженская Т. А. Детская риторика в рассказах и рисунках: [учеб. тетрадь для 1,2,3 кл. В 2 ч.] / Ладыженская Т. А., Ладыженская Н. В., Никольская Р. И., Сорокина Г. И. – М.: Ювента, Баласс. – 2008-2009.
3. Науменко В. О. Риторика: [навч. підруч. для учнів 1-4 класів] / Науменко В. О., Захарійчук М. Д. – К.: Літера, 2007-2010.